

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ТОПІАРНОГО МИСТЕЦТВА В СУЧАСНОМУ БУДІВНИЦТВІ ТА ЛАНДШАФТНІЙ АРХІТЕКТУРІ

Досліджено використання історичного досвіду топіарного мистецтва в практиці ландшафтного проектування. Подано короткий огляд об'єктів топіарного мистецтва різних історичних епох. Зазначено актуальність матеріалу для дослідження історії ландшафтного дизайну, а також історичний досвід дослідження цієї проблеми.

Ключові слова: топіарі, топіарне мистецтво, лабіринт, жива огорожа, боскет.

Мистецтво фігурної стрижки дерев і чагарників – топіарне мистецтво, переживши багатовікові "злети і падіння", не втратило актуальності і, як не дивно, продовжує бути популярним. Стрижені фігури, бордюри, живоплоти, живі стіни, формові сади мають важливе значення у створенні ландшафтів парків, скверів, зелених зон у містах, для зовнішнього та внутрішнього озеленення. За допомогою фігурної стрижки крон дерев можна створити неповторний індивідуальний стиль оформлення саду або парку, який буде поєднувати в собі строгість форм і пишність природних композицій.

Строгі форми (кулі, куби, конуси, спіралі) використовуються для створення садів або окремих зон саду, оформлених у регулярному стилі. Вони можуть бути сформовані і на штамбі.

Мета дослідження полягає в тому, що сьогодні однією з проблем озеленення міських територій залишається бідність видового складу зелених насаджень, їх низька декоративність, збіднення естетичного вигляду вулиць, площ, зниження санітарно-гігієнічного ефекту.

Тому існує потреба у виробленні нової стратегії озеленення, яка полягає у створенні не тільки стійких насаджень різних типів, але які будуть відрізнятися високою декоративністю. У цьому напрямі стає особливо актуальною розроблення методики використання прийомів топіарного мистецтва, різних способів формування крон деревних насаджень в озелененні урбанізованих територій.

Матеріали і методика дослідження. Найпопулярніший водночас найбільш практичний елемент топіарного мистецтва – стрижена жива огорожа. Їх ділять на високі, середні і бордюри. Найскладніші та ефектні огорожі багатоярусні, що складаються з декількох порід з декоративними листям, з фігурними акцентами. З рослин, висаджених в огорожі, і бордюрів зводяться не тільки високі зелені стіни, але й справжні архітектурні споруди: палаци просто неба, заплутані лабіринти. Крім декоративної, живоплоти та бордюри виконують інші функції. Зелена стіна зі стрижених рослин значно краще захищає територію від шуму, вітру, пилу, ніж кам'яна огорожа, створює сприятливий мікроклімат у саду [1].

Топіарне мистецтво як цікавий компонент ландшафту описували в своїх працях: Н. Кряжева "Топіару или садовый циркульник", Т. Зыкова "Искусство создания фигурных шедевров", А.В. Клименко "Лабиринты та боске-

ти як елементи садово-паркового мистецтва", А. Зинде "Семь раз отмерь", С. Чижова "Топиарное искусство". З історичної частини описували: А.А. Дзиба, А.О. Кузнецова "Елементи топіарного мистецтва у парках Франції", О.С. Горбенко "Формування вуличних дерев обрізуванням та його ефективність", Ю.С. Тюріна, М.А. Коровіна "Топиарные формы в исторических усадьбах и городской среде". Згадували в книжках: А.В. Сичова, Л.М. Бальзак, Г. Бельц, Р. Пейдж, В. Пушкир, І.Д. Родічкін. Майстрами у сфері топіарного мистецтва виступають: Кей Матій, Октавіан Август, Пліній Молодший, Л.Б. Альберті, Л. Лево, Л. Ленотр, І. Чамберс, Ж. Аддісон, Віта Секвілл Уест, Кристофер Ллойд та ін.

Мета дослідження – проаналізувати історичний досвід топіарного мистецтва. Дослідивши наукові праці, можна зазначити, що топіарі – це декоративні композиції з дерев і чагарників, гілки яких спеціально підстригають для надання їм ідеальної геометричної форми тварин, будівель і фантастичних образів [1].

Проаналізувавши наукові праці, термін топіарне мистецтво виявило себе як одна з складових садово-паркового мистецтва, яка займається проблемами фігурного підстригання як дерев, так і кущів. Це одне з найдавніших мистецтв що виникло в Єгипті та Месопотамії. Одним з взірців цього мистецтва є одне з чудес світу – сади Семіраміди, в яких значне місце займали кущі та дерева підстрижені за всіма правилами топіарного мистецтва. Рим, легіони якого завоювали величезні території, в тому числі Месопотамію і Єгипет, почав активно використовувати топіарне мистецтво в своїх садах. Про це писав і Пліній Старшого, який найбільш відомим майстром цього мистецтва вважав Кнея Матія, садівника Октавіана Августа.

Дуже цікаві описи садів, де широко застосовувалося топіарне мистецтво можна знайти у працях Плінія Молодшого. На землях, які Рим підкорив, почали будуватись вілли місцевої знаті, схожі на ті, про які писав Пліній Молодший. У часи Середньовіччя це мистецтво не було забуто і широко застосовувалося як в монастирських садах, так і в садах феодалів при замках. На жаль, є дуже мало відомостей про ці сади [2].

У часи Відродження продовжувало розвиватися і топіарне мистецтво, яке вийшло зі стін монастирів та замків. Створювалися нові сади. Яскравим взірцем цих садів, де знову розцвіло топіарне мистецтво, була Вілла Ланте (Баньяні), Кастелло Бальзіно (Монтальто ді Павіо), Вілла Гарцоні. Одним з найвідоміших майстрів, який займався цим мистецтвом, був Л.Б. Альберті. В садах, які він створював разом з садівниками, були топіарні форми у вигляді урн, вазонів, тварин та людей. Ідеї Відродження поширювалися по всій Європі. Не минули вони і Британські острови.

Франція XVII-XVIII ст. – це розквіт класицизму і в садово-парковому мистецтві зокрема. Найбільш яскравим взірцем цього стилю є Версаль, створений Л. Лево та Л. Ленотром. У ньому широко застосовувалися стрижені кущі зі складними візерунками – "партери" [2]. Невдовзі топіарне мистецтво поширилося на землю Великобританії. В садах Герцога Бікінгемського та в

садах Тюдорів широко застосовувалися підстрижені партери та інші елементи топіарного мистецтва.

Золотим віком топіарного мистецтва було XVII ст. Не менш активними в застосуванні топіарного мистецтва були голландці й імператорська Росія, де садово-паркове мистецтво було на дуже високому рівні.

Невдовзі змінюється мода на топіарне мистецтво. В XVIII ст. відомий архітектор і майстер садово-паркового мистецтва І. Чамберс почав висловлювати занепокоєння тим, що скоро ми не побачимо справжніх дерев та кущів, а Ж. Аддісон писав, що він надає перевагу природним деревам, а не штучно створеним фігурам. В Англії настало нове захоплення – парки, де головною дійовою особою став пейзаж з навколишніми лісами та озерами.

Сьогодні, незважаючи на зміни у поглядах на садово-паркове мистецтво і топіарне зокрема, інтерес до нього не втрачено. Сьогодні існує декілька різновидів цього мистецтва, яке має назву "Грін арт". Це два види геометричних або фантазійних форм, створених з кущів, або дерев по шаблону, або просто завдяки певному досвіду. "Нові топіари" – винахід американців, які застосовували металеві каркаси, за допомогою яких проводили стрижку. Каркас може бути переносним або стаціонарним. У системі "Грін арт" також застосовують конструкції торфо-сфагнutowим заповнювачем [3].

Найбільш відомі сади, де яскраво представлено топіарне мистецтво, – це Хівер Кастл (Англія). Цей сад має тривалу історію і пов'язаний з ім'ям Анни Болейн. На початку XX ст. його придбав В. Астор. За його вказівкою тут був створений тисовий лабіринт, а також місце для розваг, – замок та невеличке село часів Тюдорів. Сіссікхерст належить національному фонду Англії. Його створила Віта Секвілл Уест. Вони створили декілька кімнат з живої огорожі, а також Білий сад, виконаний у вигляді тисової алеї. Історія саду Левенс Холл Кендал Кембрія починається в кінці XVII ст., коли його купив Джеймс Грехем. З огляду на те, що сад існує довгий час, у ньому широко представлено різноманітні взірці топіарного мистецтва. Багато дерев мають свої назви: "Перука судді", "Глечики Марокко", "Королева Єлизавета з фрейлінами" та багато інших. Масто́к і сад Грейт Дікстер належить відомому письменнику, автору книг із садівництва, Кристоферу Ллойді і був створений ще в XV ст. Основні твори топіарного мистецтва в парку були створені його батьком [2].

До найбільш відомих парків Англії, де представлено топіарне мистецтво, відносяться: Драмонт Касл, заснований в 1490 р., і зберіг свій вигляд з часів візиту королеви Вікторії в 1842 р. Тут знаходяться найвідоміші в Шотландії тераси та квітники. Цікавими взірцями топіарного мистецтва є Сітон Делава́ль Холл, Керк Касл та інші парки Англії.

Однією з найважливіших складових топіарного мистецтва є лабіринти. Лабіринти садів беруть свій початок з легенди про Лабіринт, в якому цар Мінос тримав Мінотавра. Його знайшов відомий археолог Артур Еванс. Залишків Мінотавра він не знайшов, та в одному з залів палацу була фреска, де був зображений Мінотавр, а також величезна кількість кісток людини. Можливо це були жертви Мінотавра.

Менш відомі єгипетські лабіринти, один з яких знаходився неподалік від Каїру. Над входом до нього були викарбувані слова: "Безумство або порочність, лише сильні та добрі знаходять тут життя та безсмертя". Лабіринти існували на Самосі і Лемносі. Про них згадує Пліній. Лабіринти були в Індії, Китаї, Росії, а саме на Соловецьких островах.

Безумовно лабіринти в парках мали дещо інше завдання. Лабіринт Будаар Розамунди часів Генріха II мав дещо інше призначення. Тільки монарх по ньому мав змогу пройти до будинку своєї коханки Розамунди Кліффорд. Садові лабіринти – це доріжки, які ведуть до центру і така схема існує багато років, тому ця древня історія надихає і дотепер створювати в садах лабіринти з підстрижених кущів, які є надзвичайно цікавою прогулянкою, бо лабіринт не тільки прогулянка, а й пошук центру. Ще в давнину говорили: "Знайдеш вихід з лабіринту – отримаєш безсмертя" [2].

Що стосується наших днів, то людина дедалі більше прагне до спілкування з природою, тому частіше приділяється увага озелененню не тільки приватних, а й міських територій. Швидкий темп життя задає ритм, під який доводиться підлаштовуватися навіть цьому скрупульозному мистецтву, що не терпить поспіху, тому на світ народжуються всілякі його різновиди. На жаль, в Україні ще не так багато прикладів цього надзвичайно красивого виду ландшафтно́ї архітектури. Одним із найвідоміших об'єктів є Гурзуфський парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва, заснований ще у 1803 р. герцогом Рішельє. Площа парку – 12 га. На його території росте більше 110 видів і декоративних форм дерев і чагарників. У парку практикується художня стрижка рослин.

Ще одним сучасним об'єктом є унікальний садок із фігурними деревами у Житомирі. Біля костелу святого Яна із Дуклі з'явився невеличкий садок із незвичайними деревами. Дерева у парку мають форму кубів, спіралей, крапель та пірамід. За словами працівника костелу, вони виконані одним із його прихожан. Так, топіарний садок став окрасою не тільки святині, а й цілого міста. У день свого 75-річчя ботанічний сад ім. М.М. Гришка порадував відкриттям нової ділянки – топіарного мистецтва, на якій за допомогою стрижки створено різноманітні форми з хвойних і листяних дерев та кущів; гравійного саду, де використано декілька видів гравійної і мармурової відсипки й невибагливі до родючості та вологості ґрунту й повітря рослини із зеленим, сизим, червоним забарвленням листків.

Нова ділянка у Ботанічному саду, площею 0,5 га, закладена з метою ознайомлення відвідувачів з можливостями фігурної стрижки різних видів та культиварів дерев та кущів та створення привабливого місця відпочинку в одному з центральних куточків ботанічного саду.

Висновки. Сьогодні однією з проблем озеленення міських територій залишається бідність видового складу зелених насаджень, їх низька декоративність, збіднення естетичного вигляду вулиць, площ, зниження санітарно-гігієнічного ефекту.

Тому існує потреба у виробленні нової стратегії озеленення, яка полягає у створенні не тільки стійких насаджень різних типів, але і відрізняються

високою декоративністю. У цьому напрямі стає особливо актуальною розроблення методики використання прийомів топіарного мистецтва, різних способів формування крон деревних насаджень в озелененні урбанізованих територій.

Література

1. Дзиба А.А. Елементи топіарного мистецтва у парках Франції / А.А. Дзиба, А.О. Кузнецова // Науковий вісник НУБіП України : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НУБіП України. – 2012. – № 164, ч. 2. – С. 53.
2. Бальзак Л.М. Історія садово-паркового і топіарного мистецтва / Л.М. Бальзак, В.В. Пушкар. – К. : Вид-во Ін-ту реклами, 2011. – 188 с.
3. Луниц Л.Б. Городское зеленое строительство / Л.Б. Луниц. – М. : Изд-во "Литература по строительству", 1966. – 237 с.

Бут Н.К., Касян И.В. Использование исторического опыта топиарного искусства в современном строительстве и ландшафтной архитектуре

Исследовано использование исторического опыта топиарного искусства в практике ландшафтного проектирования. Подан краткий обзор объектов топиарного искусства различных исторических эпох. Указана актуальность материала для исследования истории ландшафтного дизайна, а также исторический опыт исследования данной проблемы.

Ключевые слова: топиари, топиарное искусство, лабиринт, живая изгородь, боскет.

But N.K., Kasyan I.V. Using the historical experience of topiary art in modern construction and landscaping

Using the historical experience of topiary art in the practice of landscape design is examined. The overview of topiary art objects from different historical eras is served. The relevance of the material for the study of the history of landscape design, as well as the historical experience of the study of this problem is determined.

Keywords: topiary, topiary art, maze, hedge, bosquet.

УДК 712.4

Аспір. І.І. Гнатишин¹ – НЛТУ України, м. Львів

ВІДКРИТІ ПРОСТОРИ СЕРЕДМІСТЯ САМБОРА

Висвітлено особливості формування відкритих просторів у межах історичного центру міста Самбір. Проаналізовано функціонально-просторову структуру та планувальні елементи, закладені за часів Середньовіччя. Обґрунтовано виділення середмістя як історичного ареалу з метою подальшого його збереження та вдосконалення.

Ключові слова: відкриті простори, середмістя, парцеляція.

Самбір є одним із найстаріших міст Галичини. Його історія сягає в далеке Середньовіччя, в період якого було закладено перші планувальні елементи середмістя. Основні особливості первинної містобудівної композиції та просторової організації тих часів були збережені. Також цінним історико-культурним надбанням є пам'ятки архітектури, що являються елементами монументальної та житлової забудови. Внаслідок високого ступеня збереженості та комплексності архітектурно-містобудівної спадщини та історичної значущості цього населеного пункту, Самбір внесено до реєстру історичних міст, а тому подальші реставраційні та реноваційні процеси потрібно базувати на дослідженні відкритих просторів центрального ядра міста, щоб максимально зберегти його самобутність та неповторність.

Дослідження відкритих просторів середмістя Самбора, як цілісної системи, потребує вивчення історичних передумов їх формування, аналізу функціональної структури та архітектурно-просторової організації.

Об'єкт, предмет та методи дослідження. Історичним ареалом Самбора вважають територію в межах оборонних мурів, що обмежується такими сучасними вулицями: Січових стрільців, Івана Франка, Музейна, Валова, Бачинських. У ті часи до міста вели шість брам і дві хвіртки: Ткацька (пл. Чайковського), Водна (вул. Сагайдачного), Кривава (вул. Б. Хмельницького) – пізніше Єзуїтська хвіртка, Владича (біля церкви), Калеча (вул. Котляревського), Домініканська хвіртка (вул. Бачинських).

Предметом дослідження є відкриті простори середмістя Самбора, тобто території, вільні від забудови. У дослідженні використано картографічні матеріали та метод історичного аналізу.

Результати та обговорення. Для раціонального розуміння процесів формування відкритих просторів потрібно комплексно розглянути їх функціональні та архітектурні особливості, адже лише в разі їх взаємодії можна проаналізувати просторову організацію середмістя.

Порівнюючи планувальну структуру середньовічних міст з плануванням середмістя Самбора простежується закономірність використання цілої низки планувальних елементів, характерних для цієї епохи. Це, насамперед, наявність "центрального ядра" – прямокутна ринкова площа з дерев'яною міською ратушею та регулярне планування, яке спирається на модульну сітку з кроком 100×100 хелмінських ліктів (57,6×57,6 м), що визначило розміри основних елементів плану середмістя. Міський ринок (ринкова площа) мав розміри 200×300 ліктів, а глибина ринкових кварталів 100 ліктів. Житлова забудова розміщується по периметру площі. Здебільшого, це дво- та триповерхові будинки, розміщення яких сприяє формуванню внутрішньоквартальних двориків. Розміри будівельних парцель становили 20×100 ліктів. Сакральні споруди, разом з їх подвір'ями, розташовані на одній осі (орієнтованій Зх-Сх), що простягається паралельно до довшої сторони ринкової площі та через один квартал від неї. Така парцеляція стала основою для перпендикулярного розвитку вулиць середмістя, та й міста загалом [3].

Після пожежі 1498 р. ратуша та інші дерев'яні споруди згоріли і в центрі міста дозволили зводити лише кам'яниці. Так, у другій половині XVII ст. на ринковій площі було споруджено цегляну ратушу з 40-метровою вежею, яка, в основному, збережена й донині. На площі біля ратуші проводили віча, тому її часто називали вічницею. Також двічі на тиждень тут проводили торги, куди з'їжджалися люди з сусідніх міст та сіл, а п'ять разів на рік проводили 14-денні ярмарки, куди прибували купці з Кракова, Відня, Львова, а місто розвивалось як важливий торгівельний центр Галичини. Звідси і пішла назва площі Ринок. З гравюр того часу видно, що по периметру площа обсаджена алейними насадженнями та має регулярну алейно-стежкову мережу, основні осі та центри якої досі збережені в плануванні площі (рис. 1). Також у центральній частині міста збережено автентичні фрагменти мощення – австрійську бруківку [1, 2].